

Det svenska i Finland på spåret

Att ge sig ut på en kulturanalytisk resa genom det svenska i Finland har varit folkloristen Sven-Erik Klinkmanns uppdrag i boken *I fänrikarnas, martallarnas och dixietigrarnas land*.¹ Uppdraget fick han av Svenska litteratursällskapet i Finland i anslutning till sällskapets 125-årsjubileum år 2010. Såsom författaren själv konstaterar har temat under åren blivit oerhört genomforskat från en mängd håll och infallsvinklar. Detta bevisas också av hans långa lista över arbeten som inom olika discipliner publicerats om det svenska i Finland. Läsaren kommer osökt att fråga sig om det ännu finns något nytt att skriva om ämnet.

En motivering kan tolkas vara att Klinkmann vill vidareutveckla de frågeställningar om det finlandssvenska som behandlas i antologin *Gränsfolkets barn*, skriven av etnologerna Anna-Maria Åström, Bo Lönnqvist och Yrsa Lindqvist. Deras kulturanalytiska angreppssätt har varit en viktig inspirationskälla i hans eget arbete. En annan motivering kan vara att det svenska i Finland och dess historia inte befinner sig i ett statiskt tillstånd. Med tiden kräver den ständiga förändringen i samhället nya tolkningar ur nya synvinklar.

Det svenska i Finland undersöks genom språket som författaren ser dels med en kulturhistorisk vinkling och dels som gräns- och kontaktyta mellan finskt och svenskt, men också som identitet och psykologi. Det är tre undersökningsområden som ter sig viktiga. Med tanke på författarens forskningsbakgrund är det inte förvånande att finlandssvenska populärkulturella yttringar i form av populärmusik, rock och jazz utgör ett av dessa tyngdpunktsområden. Ett annat område gäller studiet av hur det svenska i Finland under århundradenas lopp formerat sig som kulturella mönster. Författaren fokuserar på frågor om distinktion, flerspråkighet och översättningsbarhet. Han gör också en djupdykning i finskt och svenskt hos Runeberg samt i det modernas genombrott. Det tredje och enligt författaren det viktigaste området utgörs av den psykologiska inramningen för det svenska i Finland. I det här sammanhanget står Mumindalen och ankdammen som metaforer för det finlandssvenska.

Den analytiska resan inleds med nedslag i olika sociala rum i det finländska samhället efter 1809. Författaren har valt att med stöd av historiskt material granska aristokratin, den gotiska romanen, cirkusen och bildningsresorna. Under autonomins tidiga årtionden var svenskan det dominerande kultur- och skriftspråket. Aristokratin livsstil och sociala koder övertogs av borgerskapet, som för sin del samtidigt tog avstånd från allmogen. Det var de läs- och språkkunniga som kunde ta del av romaner,

njuta av cirkusnöjen på olika språk och företa utlandsresor till kontinenten i bildningssyfte. Dessa personers ursprung var oftast svenskspråkigt. Även historiska dokument och litteratur var skrivna på svenska. Författaren konstaterar, att svenskan under den här tiden framstod som en förmedlare mellan det finska språk som ännu befann sig under utveckling och de äldre europeiska kulturspråken.

Som en ingångsport till den språkideologiska problematiken har författaren valt J.L. Runeberg och hans relation till det svenska, det finska, det patriotiska och det nationella. Runebergs retoriska figurer kan ses som kollektiva representationer för finskhet och det tavastländska insjölandskapet som det emblematiske nationallandskapet. Trots sina rätt svaga kunskaper i finska skapade Runeberg en idealbild av finnen, som för honom inte betydde finskspråkighet utan var av allfinsk karaktär. Enligt Klinkmann växer det fram en bild av en i flera avseenden paradoxal författare med svenska som modersmål, finne och patriot i sin diktning och fennofil, men i relation till det finska folklivet ändå en utomstående betraktare.

I bokens följande avsnitt behandlas övergången från ett ståndssamhälle till en demokrati under åren 1880–1939, då industrialiseringen och moderniseringen förde med sig nya idéer och strömningar. Analysen fokuserar på diskurserna språkpolitik, nationalism och modernitet. Författaren har kunnat identifiera också en fjärde diskurs i turismen som analyseras utgående från Magnus Londen böcker och reseskildringar. Tiden kännetecknas av mobilisering och sammanförande av de geografiskt och historiskt disparata elementen inom den svenskspråkiga befolkningen under en gemensam finlandssvensk minoritetsidentitet. Utom känslor av marginalitet och utanförskap har författaren noterat att det svenska i Finland också profilerade sig som internationalismens och liberalismens utpost med äventyrslystnad och vurm för främmande kulturer.

Bokens följande två kapitel handlar om jazz, rock och popmusik under 1950-talet och framåt, sedda ur finlandssvensk synvinkel samt i relation till det finska Finland och det svenska i Sverige. De tidiga finlandssvenska och tvåspråkiga jazz- och rockartisterna med ursprung i svenskspråkiga skol- och studiemiljöer fungerade som förmedlare av internationella stilar och kulturer i Finland. Man kan se dem som pionjärer och nyskapande individer under etableringsskedet på 1950- och 1960-talen. Ett fenomen för sig på 1980-talet var den s.k. hurrarrocken som hade sitt ursprung i högskolekretsar

¹ Klinkmann, Sven-Erik 2011. *I fänrikarnas, martallarnas och dixietigrarnas land. En resa genom det svenska i Finland*. (Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 754.) Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors. 382 s. Ill.

i Österbotten. Dess språk pejlade den aktuella finlandssvenska självförståelsen med självkritiska och ibland även med självparodiska drag. Författaren konstaterar att när rock- och popartisterna sjunger på svenska, finska eller engelska, kan det ses som överväganden kring de positioner som den komplicerade statusen som både minoritet, etnicitet och nationalitet leder till i relation till en internationell och mer eller mindre kommersiellt präglad kulturform som rock och pop.

Det tredje problemområdet och den psykologiska inramningen fokuserar på analysen av ankdammen och Mumindalen, två kända metaforer för det finlandssvenska. Författarens nyckelbegrepp är *double bind*, lanserat av Gregory Bateson, dvs. dubbelbindningen både inåt och utåt, mellan finskt och svenskt, men också mellan finlandssvenskt och svenskt i Sverige. Mumindalen med sina olika personligheter och sin kust- och skärgårdstillhörighet står för den lyckliga finlandssvenska idyllen, som dock hotas av ett kaos. Samtidigt utgör den ett språkligt och mentalt gränsområde mellan det finska i Finland och det svenska i Sverige. Den kollektivt uppfattade ankdammen med kopplingar till borgerlig Helsingforssvenskhet och med negativa konnotationer av instängdhet och stillastående har förvandlats till en döende kliché som fått en instrumentell funktion i den sociala interaktionen i påfallande självkritiskt syfte. Båda metaforerna fungerar likväl också som ett slags försvar för det svenska i Finland med associationer till trygghet, litenhet och hemtrevlighet.

Avslutningsvis frågar sig författaren, vad denna resa lärt honom. Svaret blir att spelrummet för det svenska i Finland, i motsats till talet om det trånga rummet, marginalisering och exotisering, också handlar om expansivitet, pionjärande, avantgardism, internationalism, flerspråkighet m.m. Det komplexa i konstruktionen, det flytande och fragmentariska, det dynamiska, öppna och

oavslutade kan inte heller fångas in i en enskild analys eller i en enda blick, men är samtidigt dess styrka. Svagheten ligger i svårigheten att entydigt fixera vad man egentligen avser med det svenska i Finland. Följaktligen anser författaren att innebörden i begreppet finlandssvensk är reducerad jämförd med konstruktionen av det svenska i Finland.

Läsaren är övertygad om K linkmanns beläsenhet och mycket imponerad av hans omfattande arbete med det historiska materialet, även om texten på vissa ställen känns som en förteckning över olika referenser. Det populärkulturella avsnittet skiljer sig i detta avseende, kanske därför att utgångspunkten finns i författarens eget originalmaterial inom det s.k. Vasaprojektet från ungefär samma tid. Avsnittet ger också ny kunskap om de finlandssvenska och tvåspråkiga artisternas roll inom genrerna och kan därför rekommenderas för alla som är intresserade av populärmusikens etablering i Finland.

En sak som läsaren kan undra över är den nästan totala frånvaron av det åländska och dess förmedlande roll i sammanhanget. Vissa åländska artister nämns i det populärkulturella avsnittet, men annars saknas diskussionen kring det åländska och ålänningarnas mentala och geografiska hemvist i gränslandet mellan det svenska i Sverige och det svenska och finska i Finland. Med sin huvudsakliga orientering mot det svenska i Sverige har de också vissa beröringspunkter med det svenska i Österbotten. Att t.ex. Johannes Salminen förhåller sig negativt till finlandssvenskan eller "mumindalskan" kan ha att göra med just hans åländska härkomst. Å andra sidan kan den åländska kulturen och språkpolitiken ha förefallit ett alltför omfattande tema att behandlas inom den här bokens pärmar.

Anna-Liisa Kuczynski